

Małgorzata Kysil

(Archiwum Państwowe we Wrocławiu)

**Kacper III i Baltazar I Schaffgotsch – twórcy dworów w Czarnem (Schwarzbach),
Nowym Dworze (Neuhoff) w Kowarach Radocinach oraz w Czernicy (Langenau)**

Gdy w XVI wieku w Kotlinie Jeleniogórskiej powstawały, istniejące do dziś, piękne, renesansowe dwory, rodzina Schoffów zasiedlała te ziemie już od blisko dwóch stuleci. Przedmiotem naszych rozważań są dwory wybudowane lub rozbudowane przez wybitnych przedstawicieli tego rodu z linii kamienieckiej – dwór Czernica na terenie gminy lwóweckiej, dwór Czarne w miejscowości Czarne, włączonej w 1973 r. do miasta Jelenia Góra oraz dwór Nowy Dwór, obecnie w części miasta Kowary – Radociny.

Dokumenty dotyczące Kacpra III, jego ojca Waclawa I, wuja Baltazara I, czy Ulryka I, brata Kacpra I rozproszone są po różnych działach (dawnej Fachach) zespołu „Dokumenty majątku Schaffgotschów w Cieplicach”, przechowywanym w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Każdy z dwudziestu ośmiu działów dotyczy innej grupy miejscowości, będących własnością Schaffgotschów. Niemalże w każdym jest dokument wystawiony dla Ulryka z Gryfowa, brata Kacpra I, założyciela odrębnej linii Schaffgotschów, wywodzącej się z zamku Gryf, którzy w XVI w. przeszli na protestantyzm. Jednym z wielu, są dokumenty wystawione przez królów czeskich, zawarte w dziale XIII. W dniu 24 VI 1455 r. król Władysław Pogrobowiec potwierdził Ulrykowi posiadanie Ciepłowodów, Gotsche Schoffowi Gryfowa, a Hansowi – zamku Gryf. Następnie w Pradze, 16 XII 1466 r. król Jerzy z Podiebradów zatwierdził Ulrykowi posiadanie Gryfowa, a braciom Krzysztofowi, Ernestowi, Hieronimowi, Antoniemu, Kacprowi wsi Kamienica. Dokumenty w tej sprawie wystawili też: 27 IX 1474 r. we Wrocławiu król Maciej Korwin, 11 VIII 1497 r. w Pradze król Władysław II Jagiellończyk. Wreszcie 27 IV 1528 r. Ferdynand I, jako król czeski i węgierski w Pradze potwierdził wszystkie dobra Ulryka, pana na Chojniku i Gryfowie¹.

Z działu XXVII (Bukowiec, Szczepanów, Opawa, Niedamirów) pochodzi dokument, w którym Ferdynand I Habsburg, król Czech i Węgier za zgodą opata Jana 4 II 1547 r. pożyczył Waclawowi I z Czarnego 1500 węgierskich guldenów zapisanych na wsiach:

¹ Roman Stelmach, *Archiwum majątku Schaffgotschów w Cieplicach – dokumenty* (cz. II), „Rocznik Jeleniogórski“, t. 36, Jelenia Góra 2004, s. 79–103; Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej cyt.: AP Wr.), *Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach. Dokumenty*, Fach XIII, Nr 4–8 (278–282).

Bukowiec, Szczepanów, Opawa, Niedamirów, a 8 II 1547 r. opat Jan udzielił pełnomocnictwa swemu urzędnikowi Hansowi Kutschen na zastaw wsi Waclawowi na rok².

Sporo dokumentów dotyczących Schaffgotschów znajduje się w Fachu III–IV (zrzeczenia i rezygnacje majątkowe). Wśród nich są: zrzeczenie majątku przez Barbarę Hochberg dla męża Waclawa I, pana na Czarnem 1 V 1539 r., córek Małgorzaty 26 VIII 1542 r. i Heleny 27 V 1544 r.³. Wreszcie 25 II 1556 r. zawarto umowę między Hansem z Gryfowa i żoną Magdaleną Zeidlitz na 300 węgierskich guldenów, Magdaleną a Kacprem III, panem na Czarnem 31 I 1559 r. i Magdaleną a Hansem 3 III 1559 r.⁴. Także kolejne dokumenty dotyczyły rezygnacji z dóbr Sabiny, żony Kacpra III 28 VIII 1570 r., córek Heleny 29 VII 1572 r.⁵ i Sabiny 24 XII 1581 r.⁶ oraz Anny i Urszuli, córek Baltazara I 18 III 1589 r.⁷, synów Waclawa i Baltazara II 10 V 1597 r.⁸

Kolejną grupę stanowią dokumenty zebrane w Fachach VIII–XI, zawierające testamenty członków rodu i ich zatwierdzenia z lat 1540–1891. Są to: testament Kacpra III 20 VI 1564 r.⁹, Baltazara I 9 XII 1564 r.¹⁰, Hansa 16 V 1587 r.¹¹ oraz Ulryka 28 I 1541 r.¹².

Sporo informacji na temat biogramów przedstawicieli rodu zawierają bogate akta Urzędu Kameralnego. Wśród nich wymienić należy 4-tomowe zestawienie najważniejszych nadań cesarzy i królów dla rodu Schaffgotschów, sporządzone przez inspektora kameralnego Voigta, pt. *Titelgeschichte der Erlauchten Reichsgräfllich Schaffgotsch'schen Hauses*, Bd. 1-4¹³, a także materiały genealogiczne z lat 50-tych i 70-tych XVI w. (*Urkundenbuch d. Geschlechts Schaffgotsch*)¹⁴.

Archiwum nie dysponuje materiałami ikonograficznymi wspomnianych dworów. Natomiast w zespole „Konserwator Zabytków Prowincji Dolnośląskiej we Wrocławiu” znajduje się jednostka poświęcona dworowi w Czarnem i Nowym Dworze (sygn. 1083),

² Tamże, Fach. XXVII A, Nr 4,5 (651 i 652).

³ R. Stelmach, *Archiwum majątku Schaffgotschów w Cieplicach – dokumenty* (cz. I), „Rocznik Jeleniogórski”, t. 35, Jelenia Góra 2003, s. 33–40. *Akta majątku Schaffgotschów. Dokumenty*, Fach. III, Nr 14–15, 17 (74–75, 77).

⁴ Tamże, Fach. III, Nr 21–23 (85–87).

⁵ Tamże, Fach. III, Nr 28–29 (92–93).

⁶ Tamże, Fach III, Nr 30 (94).

⁷ Tamże, Fach. III, Nr 31 (95).

⁸ Tamże, Fach. III, Nr 34 a (98).

⁹ Tamże, Fach. III, Nr VIII, Nr 7 (199).

¹⁰ Tamże, Fach. VIII, Nr 8 (200).

¹¹ Tamże, Fach. VIII, Nr 12 (204).

¹² Tamże, Fach. VIII, Nr 2 (194).

¹³ *Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach*, Urząd Kameralny, sygn. 738–741.

¹⁴ Tamże, sygn. 683–685.

w której znajdują się wypisy z katalogu zabytków śląskich Hansa Lutscha¹⁵. Ponadto jest jeszcze jednostka poświęcona kościołowi katolickiemu św. Michała w Czernicy (sygn. 392).

Dużą pomocą w poszukiwaniach historycznych jest, zamieszczony w Internecie, dokument elektroniczny Warmbrunn_Chronik_Altmann.pdf, który jest transkrypcją kroniki cieplickiej z 1849 r. Altmanna, kancelisty domu Schaffgotschów¹⁶. Podstawową literaturę stanowi także najnowszy artykuł Wiesława Wereszczyńskiego – *Historia Czarnego do końca XVII wieku*, zamieszczony w książce „Czarne wczoraj i dziś”¹⁷ oraz przetłumaczona na język polski „Historia miasta Kowary w Karkonoszach spisana przez Theodora Eisenmängera, onegdaj nauczyciela miejskiej szkoły ewangelickiej, wydana w 1900 roku”¹⁸. Historia dworów opisana jest w pięknie ilustrowanej publikacji pt. „Dolina zamków i ogrodów. Kotlina Jeleniogórska — wspólne dziedzictwo”¹⁹.

Nie wdając się w głębokie rozważania genealogiczne warto przypomnieć, że założycielem śląskiej gałęzi rodu był rycerz Gotsche Schoff I, który umierając w 1380 r. pozostawił ośrodek władzy (kasztelani) na zamku Chojnik (*Herrschaft Kynast*). Jego następca Gotsche Schoff II otrzymał od księżnej świdnicko-jaworskiej Agnieszki zapewnienie dożywotniego czynszu pieniężnego, zbożowego i w maku ze wsi Czarne (*Schwarzbach*), Malinnik (*Heroldsdorf-Herichsdorf*), Staniszów (*Stonsdorf*), Łomnica (*Lomnitz*) i *Stangenvorwerk*. Dokument poświadczający pochodzi z 28 II 1384 r.²⁰. Gotsche Schoff II stał się właścicielem wielu wsi, folwarków i miast, w tym Kowar, Gryfowa i Mirska oraz zamku Gryf. Zmarł w 1420 r. w wieku 73 lat, i został pochowany w kościele w Cieplicach, w którym sto lat później wybudowano kaplicę grobową dla czterdziestu siedmiu osób zmarłych z tej rodziny.

Majątek był już wówczas tak znaczny, że dokonano podziału między synów Gotsche II – starszemu Gotsche III nadano zamek Gryf, miasta Mirsk i Gryfów z przyległościami, zaś młodszemu Hansowi I — zamek Chojnik i Starą Kamienicę (Kemnitz). Już wówczas

¹⁵ Hans Lutsch, Verzeichniss der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, t. 1–5, 1886–1903.

¹⁶ Entwurf zu einer Chronik oder Beschreibung von Warmbrunn und seinen Heilquellen. Aus Acten, Documenten, Büchern und anderen Schriftstücken zusammengetragen und verfaßt von A. Altmann Reichsgräflich Schaffgotsch'scher Haus Kanzelist, Warmbrunn 1849; http://jbc.jelenia-gora.pl/Content/3018/Warmbrunn_Chronik_Altmann.pdf.

¹⁷ Wiesław Wereszczyński, *Historia Czarnego do końca XVII wczoraj* [w:] Czarne wczoraj i dziś, pod red. ks. Jerzego Gniatczyka, Jelenia Góra – Czarne 2012, s. 21–61.

¹⁸ Geschichte der Stadt Schmiedeberg im Riesengebirge, Breslau 1900.

¹⁹ Dolina zamków i ogrodów. Kotlina Jeleniogórska – wspólne dziedzictwo, Jelenia Góra 2003, ss. 416 (praca zbiorowa). Monumentalne opracowanie będące efektem międzynarodowego projektu badawczego „Dolina zamków i ogrodów. Das Tal der Schloesser und Gaertner”.

²⁰ *Katalog dokumentów przechowywanych w Archiwach Państwowych Dolnego Śląska*, t. 6, opr. Mieczysława Chmielewska, Wrocław 1991, Nr 224. *Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach. Dokumenty*, Fach XV Nr 9 (334), or. perg. niem., 272 x 158+ 23, na pasku pergaminowym pieczęć wystawcy z kontrasigillum.

zarysował się podział rodu na linię pochodzącą od Hansa I ze Starej Kamienicy i linię Gotsche III z Gryfowa. Linia Gotsche III wygasła w 1485 r. i wówczas na mocy układu jego dobra przeszły na Hansa I i siedmioro synów z drugiej małżonki Magdaleny von Zeidlitz z Nowego Kościoła (*Neukirch*) – Krzysztofa, Ernesta, Gotscha, Hieronima, Antoniego, Kacpra, Ulryka. Zawsze najstarszy i najmłodszy z braci wspólnie gospodarowali, a ponadto najstarszy opiekował się upośledzonym bratem Hieronimem do jego śmierci w 1510 r. Na Chojniku mieszkał najstarszy z braci, pozostali podzielili się częściami dóbr w różnych miejscowościach.

Jednym z najwybitniejszych synów Kacpra I był Waclaw I zwany Watislausem, pan na Karpnikach, Czarnem i Kowarach, który zapoczątkował linię czarnecką i otrzymał na mocy podziału z 1535 r. część Czarnego, Kowar, Sobieszowa i dobra doń należące. W 1549 r. wysłano go, jako królewskiego komisarza, do unieważnienia porozumienia w sprawie dziedziczenia między księciem Fryderykiem II a elektorem Brandenburgii Joachimem II i złożenia hołdu dziedzicznemu królowi Czech i Węgier, Ferdynandowi I Habsburgowi. Zmarł w 1566 r. i pochowano go przed kaplicą w Cieplicach, którą zbudował dopiero jego syn Kacper III (tego, dla odróżnienia od dziadka i stryja o tym samym imieniu, będziemy nazywać numerem III). Wiesław Wereszczyński snuje przypuszczenia, że dwór w Czarnem mógł być założony już w latach 20-tych XVI w. Pogląd opiera się na wynikach badań archeologicznych, które wykazały obecność ceramiki kuchennej w studni na terenie zamku. Już 1 I 1515 r. legat papieski na Węgry i Polskę udzielił Waclawowi I i Barbarze von Hochberg, wdowie po Henryku von Zeidlitzu, dyspensy na zawarcie związku małżeńskiego w trzecim stopniu pokrewieństwa²¹. Nie przesądzając o słuszności tego poglądu należy podkreślić, że pewna data powstania dworu w Czarnem to 1559 r., z którego pochodzi napis na portalu: *W tysiąc pięćset pięćdziesiątym dziewiątym roku, ja Kacper Schoff zwany Gotschem, z Chojnika i Karpnik na Czarnym Strumieniu, za łaską i pomocą wszechmogącego Boga ten dom budować zacząłem* (Anno Tausend fünf Hundert und im 59 Jor Hab Ich Casper Schof Gotsch Genannt von Kinast und Fischbach auf Schwarzbach durch die Gnade und Hilfe des Allergewaltigen Gotts dieses Haus Anfängen zu Erbauen). Z portalu do dziś zachowały się tylko fragmenty, w tym inskrypcje. Dwór nie jest przykładem „wielkiej” sztuki oficjalnej. Jest wykładnikiem ówczesnej kultury szlacheckiej kręgu prowincjonalnego²².

²¹ W. Wereszczyński, *Czarne ...*[17], s. 43–44.

²² PP PKZ (Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków) Oddział Wrocław, H. Grad, *Studium historyczno-architektoniczne dworu w Czarnem, powiat Jelenia Góra*, Wrocław 1970 (maszynopis), s. 20.

Wacław I wraz z małżonką Barbarą von Hochberg dochowali się czwórki dzieci: syna Kacpra III i trzech córek: Urszuli, Heleny i Małgorzaty. Kacper III zmarł w 1575 r. i został pochowany w kaplicy, którą sam wybudował. Co wiemy o jego życiu? Ożeniony z Sabina Tader von Gimmel, miał dwóch synów: starszego Gottharda, pana na Czarnem i Sobieszowie, małżonka Anny von Niebelschütz, zmarłego w 1590 r. i młodszego Wacława (Wenzela) II, dla którego wybudował dwór w Nowym Dworze w Kowarach. Wacław II został przyjęty 5 lipca 1592 r. do stanu baronów wraz z predykatem „Wysoko Urodzonego” (*Wohlgeboren*) przez cesarza Rudolfa II, a zmarł w 1596 r. Wraz z jego śmiercią wygasła czarna linia Schoffów, a Czarne zostało sprzedane rodzinie von Kahlen. Jego córka Helena została żoną Alberta von Zeidlitz-Hartau, Sabina —Johanna von Warnsdorf i Barbara — Jacoba von Zedlitz-Nimmerstadt²³.

W Muzeum Narodowym we Wrocławiu eksponowany jest, pochodzący z około 1575 r., obraz olejny na płótnie zatytułowany „Portret rodziny Schaffgotschów”. Pierwotnie wisiał w Pałacu Schaffgotschów w Cieplicach w Gabinetcie Mineraleń. Płótno przedstawia rodzinę Kacpra III. On sam wyobrażony jest jako czwarty z lewej – zażywny jegomość w średnim wieku. Obok ojca, po prawej stronie, widzimy starszego syna Gottharda, stolnika cesarskiego wraz z żoną Anną von Niebelschütz, poślubioną w 1570 r. Dalej młodszego syna Wacława II, jeszcze nieżonatego, dopiero w 1594 r. pojął za żonę Jadwigę Zeidlitz-Neukirch. Po lewej stronie, najbliżej ojca, najmłodsza córka Sabina z mężem, następnie Helena z mężem (poślubiona w 1570 r.), Barbara z mężem oraz na końcu, jako starsza matrona, żona Kacpra III, Sabina von Tader. W rzędzie poniżej dorosłych namalowano sześcioro wnucząt Kacpra, są to dzieci najmłodszej Sabiny i średniej Heleny, z których czworo zmarło w dzieciństwie, na co wskazują białe, czarno lamowane suknie i czerwone krzyżyki w dłoniach. Nad postaciami umieszczono herby (od lewej): rodzin von Niebelschütz, Schaffgotsch, Warnsdorf, Zeidlitz, Tader²⁴.

O dworze w Czarnem dowiadujemy się, że był dworem dzierżawnym, należącym w końcu XIX wieku do Jeleniej Góry, dwukondygnacyjnym, z czworokątną wieżą skierowaną w południowo-zachodnią stronę. Wzdłuż osi budynku biegła drewniana galeria.

²³<http://genealogy.euweb.cz/austria/schaffg1.html>. Data śmierci Wacława I – styczeń 1556 r. W: *Warmbrunn Chronik Altmann...*[16]. s. 51–52, odmienne imiona córek Kacpra III: Małgorzata, żona Henryka von Sackkirch z Nieraszkowa (Herzogswaldau), zmarła 25 XII 1567 r., pochowana w Piotrowicach (Peterwitz), Helena, żona Jerzego von Rechenberg z Kliczkowa (Klitschdorf) oraz Urszula, żona Johanna von Zedlitz z Komarna (Cammerswaldau).

²⁴Malarstwo śląskie 1520-1800. Katalog zbiorów, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław 2009, poz. 26, s. 109–110.

Okna renesansowe z zadaszeniem. Portal pochodził z wczesnego renesansu, cokół i archiwolty wykonano z pilastru. Na łuku portalu umieszczono osiem herbów²⁵.

Podczas wojny trzydziestoletniej w 1623 r. zamek spłonął, a odbudował go dopiero w 1656 r. następny właściciel Ernst von Nimptsch. Jego syn sprzedał zamek i całą wieś w 1679 r. magistratowi miasta Jeleniej Góry, który zarządzał majątkiem do 1945 r. Liczne pożary nie oszczędzały zamku. Powojenny dzierżawca dbał o dwór do lat 60-tych, gdy obiekt przejęło Państwowe Gospodarstwo Rolne. Od tego czasu dwór popadał w ruinę. W 1983 r. odkryto tu fragmenty renesansowych malowideł z XVI w, odsłonięto także duży fragment fosy. Obecnie zamek pozostaje w prywatnych rękach, odnowiony i udostępniany do celów rekreacyjno-hotelowych²⁶.

Jak już wcześniej wspomniano Kacper III wybudował około 1570 r. dwór zwany Nowym Dworem (*Neuhoff*) dla młodszego syna, Wacława II w folwarku należącym do Kowar. Dwór po śmierci Hansa Ulryka von Schaffgotscha w 1635 r., oskarżonego wraz z księciem Albrechtem Wallensteinem o zdradę cesarza, został skonfiskowany przez cesarza Ferdynanda II Habsburga, króla Czech i Węgier. Po wojnie Schaffgotschowie odzyskali część swego majątku, ale Nowy Dwór był już sprzedany hrabiemu von Tscherninowi i nigdy nie wrócił do rąk poprzednich właścicieli. W 1747 r. król pruski Fryderyk II odkupił ten majątek i następnie sprzedał go Kowarom. Rada miasta z powodu długów, musiała w 1820 r. spieniężyć majątek i tak dostał się on znów w ręce prywatne, w których przetrwał do końca II wojny światowej.

W jednostce z „Konservatora Zabytków Prowincji Dolnośląskiej we Wrocławiu” poświęconej dworowi w Nowym Dworze znajdujemy informację, że wybudowano go na terenie należącym do folwarku w Kowarach. Był początkowo małym, dwupiętrowym domem mieszkalnym wzniesionym w stylu renesansu, ozdobionym sgraffiti, zamieszkałym przed II wojną światową przez księcia Henryka IX Reussa²⁷.

Trzeci wspomniały dwór w pobliżu Kotliny Jeleniogórskiej – w Czernicy – wznosił Baltazar I Schaffgotsch, pan na Czernicy i Wleńskim Gródku (*Lehnhaus*). Zapoczątkował on czernicką linię, z której wywodzili się hrabiowie Rzeszy w rodzinie Schaffgotschów. Posiadał dobra m.in. w Czernicy, Płoszczynie (*Flachenseiffen*), Wleńskim Gródku, Szarocinie (*Pfaffendorf*), Dzietrychowicach (*Dittersbach*), Leszczyńcu (*Haselbach*) oraz w częściach Piotrowic (*Peterwitz*), Pilchowic (*Mauer*) i Kowar. Mieszkał w Czernicy. Posłował jako

²⁵ Konservator Zabytków Prowincji Dolnośląskiej we Wrocławiu, sygn. 1083, s. 86.

²⁶ Arne Franke, *Zamki i pałace w Kotlinie Jeleniogórskiej. Przegląd*, w: *Dolina zamków i ogrodów. Kotlina Jeleniogórska – wspólne dziedzictwo*, Jelenia Góra 2003, s. 345-346.

²⁷ Konservator Zabytków Prowincji Dolnośląskiej we Wrocławiu, sygn. 1083, s. 72.

przedstawiciel stanów oraz siedmiu miast na obrady zwołane z powodu zagrożenia tureckiego przez króla Ferdynanda I Habsburga na 4 I 1552 r. w Pradze. W 1556 r. był komisarzem śląskich stanów na książęce obrady we Wschowej (*Fraustadt*), które miały rozwiązywać spory między Polską i Śląskiem. W 1564 r. sporządził testament, w którym ustalił, że do czasu osiągnięcia pełnoletności przez najstarszego syna, czyli ukończenia dwudziestu jeden lat, majątkiem zarządzać będzie żona²⁸.

Po śmierci Baltazara I, Czernica przypadła jego córce Annie, żonie Sebastiana von Zeidlitz, ale faktyczną władzę miała matka Magdalena von Kittlitz z domu Schweinitz z księstwa głogowskiego, która w 1567 r. przekazała Wleński Gródek zięciowi. W dniu 12 V 1574 r. w dworze w Czernicy i Wleńskim Gródku odbyła się sławna dysputa teologiczna pomiędzy głośnym wówczas pastorem Mathiasem Flaciusem Illyricusem z Magdeburga a Jacobem Colerusem z Zagrodna, wspieranym przez okolicznych pastorów. Przedmiotem dysputy był grzech pierworodny a wolna wola człowieka. Gdy syn Baltazara I, Baltazar II osiągnął pełnoletność i stał się właścicielem Czernicy, Sebastian Zeidlitz przekazał mu i jego braciom Wleński Gródek. Baltazar II zmarł w 1595 r., nie pozostawiając spadkobiercy i w posiadanie dóbr czernickich wszedł ród von Lest, pochodzący z księstwa głogowskiego²⁹.

*Dwór w Czernicy jest uważany za jedyny renesansowy dwór na Śląsku zachowanym w tak dużym stopniu. Malowidła powstałe w 1563 roku posiadają dla kultury i sztuki śląskiej ogromne znaczenie. Są bowiem nie tylko interesującym przejawem kultury śląskiej protestanckiej szlachty, ale przede wszystkim mają niezwykle wręcz znaczenie dla badań nad śląskim renesansowym malarstwem świeckim. Wnętrze, w którym znajdują się malowidła służyło celom świeckim, było salą bankietową, o czym świadczą przedmioty na półce związane z uczcą oraz służebność postaci ludzkich. Ikonografia wnętrza jest wielowarstwowa – są to ilustracje bajek Ezopa, przedstawienie kontrastu między postawą nowożytną i średniowieczną, nawiązanie do motywu humanistycznego złotego wieku (postacie ludzkie o rysach Indian), wyrażenie deklaracji ideowej śląskich rodów (herby)*³⁰.

W czasach średniowiecznych dwór był siedzibą rycerzy z Langenau. Założony w XIV w. na trzonie dawnego „domu warownego” z wałem i fosą, w XV w. należał do bogatych rodzin szlacheckich von Kittlitz i von Seydlitz. Ostatnim właścicielem pałacu był w 1518 r. Hans von Seydlitz. Później, w bliżej niewyjaśnionych okolicznościach, posiadaczami zamku

²⁸ Warmbrunn *Chronik Altmann...*[16], s. 56.

²⁹ PPPKZ Oddział Wrocław, I. Rybka-Ceglecka, *Studium historyczno-architektoniczne założenia pałacowo-parkowego w Czernicy (woj. jeleniogórskie)*, Wrocław 1986, s. 13.

³⁰I. Rybka-Ceglecka, *Studium historyczno-architektoniczne...*[29], s. 1-6.

i wsi stał się możny ród von Schoffów zwanych Gotschami. Baltazar I w 1543 r. rozbudował zamek do trzyskrzydłowego dziedzińca renesansowego.

Po 1589 r. Czernica przeszła w ręce rodu von Lest. W 1622 r. dobrze umocniony zamek oblegany był bezskutecznie przez oddziały pomocnicze króla polskiego, które cesarz Ferdynand II wysłał do walki przeciwko czeskim powstańcom. Z podobnym skutkiem kilka lat później oblegają warownię wojska burgrabiego von Dohna. Z dawnych, pierwotnych czasów zachowała się bogato zdobiona sala na pierwszym piętrze, pokryta pięknymi malowidłami z 1563 r., wyobrażającymi herby rodów związanych z Czernicą.

W 1861 r. Czernicę nabył radca handlowy Leopold Schöller z Düren, który przekazał majątek córce Adele, żonie Friedricha von Klitzing-Schierokau. W rękach rodu von Klitzing Czernica pozostawała do końca II wojny światowej. Ostatnim właścicielem Czernicy był Wilhelm von Klitzing. W końcu XIX w., pałac został rozbudowany do swojej dzisiejszej postaci, natomiast charakterystyczną stożkową wieżę dobudowano w 1911 r.

Największych zmian w modernizacji obiektu dokonano w połowie XIX i początku XX w., kiedy nadano mu obecny kształt w modnym w tym czasie stylu francuskiego renesansu. Wtedy z pewnością założono park krajobrazowy z wykorzystaniem drzew obcego pochodzenia.

Pod koniec II wojny światowej „Amt Rosenberg” wywiózł do pałacu w Czernicy z Berliner Reich Musik Kammer cenne zbiory zajmujące siedem wagonów kolejowych. Zasoby te wpadły, 8 maja 1945 r., w ręce wojsk radzieckich, które zniszczyły większą część bezcennych dzieł sztuki.

Pałac jest otoczony parkiem, pochodzącym z przełomu XVII i XVIII w., zajmującym aktualnie powierzchnię około 10 ha, z czego około 5 ha jest ogrodzonych jako własność obecnych właścicieli³¹.

Do dzisiaj w czernickim kościele zachowały się piękne płyty nagrobne obojga małżonków – Magdaleny von Kittlitz i Baltazara I. Epitafium Magdaleny zawiera liczne przedstawienia figuralne: płaskorzeźbę „Zmartwychwstanie zmarłych”, medalion z reliefem „Wizji Ezechiela”, któremu towarzyszą chrystologiczne symbole pelikana i baranka, przedstawienia „dewocyjne”: Chrystusa u słupa i Chrystusa *Ecce Homo*. Epitafium Baltazara

³¹ http://www.parafiaczernica.cba.pl/palac_w_czernicy.html ; <http://www.dolinapalacow.pl/Paz%82ac-w-czernicy.html> ; A. Franke, *Zamki i pałace...*[25], s. 347-348.

I zostało wykonane z pilastru wczesnorenesansowego, przedstawiającego stojącą postać rycerza w zbroi³².

Baltazar I zmarł w 1564 r., małżonka Magdalena von Kittlitz w 1588 r. Pozostawili sześcioro dzieci, tym czworo synów: najstarszego Baltazara II, Wacława, Krzysztofa i Kacpra oraz dwie córki Annę i Urszulę³³.

W „Konserwatorze Zabytków Prowincji Dolnośląskiej we Wrocławiu” nie ma informacji o dworze w Czernicy, ale warto przyrzeć się jednostce poświęconej kościołowi katolickiemu św. Michała Archanioła w Czernicy, która zawiera korespondencję z 25 III 1930 r. v. Klitzinga do naczelnika rejencji legnickiej (*Landeshauptmann*) w sprawie odnowienia cmentarza. Koszt renowacji wynosił 1.600,- RM. W dniu 18 lipca 1931 r. naczelnik rejencji legnickiej odpisał, że przeznaczą na ten cel 200,- RM. Komisja parafialna z Czernicy postanowiła zwrócić te niewielkie pieniądze i wykonać prace renowacyjne własnym kosztem. Kolejna sprawa dotyczyła remontu wieży dzwonnicy w kościele. W tej sprawie von Klitzing zwrócił się 14 IX 1931 r. do burmistrza Wrocławia o pomoc, pisząc, że *kościół jest stary i piękny, a gmina parafialna liczy zaledwie 30 dusz i jest biedna, Trzeba wymienić dach. Koszt remontu wyniesie od 3,300 do 4, 000,- RM*. Miesiąc później odpowiedziano, że nie ma na to środków w przyszłorocznym budżecie. Natomiast 24 XII 1931 r. prof. dr inż. Adolf Zeller, mistrz budowlany rejencji legnickiej, dostarczył szczegółowy plan pracy wraz ze szkicami. Niestety, naczelny konserwator zabytków dr Günther Grundmann także nie wykazał chęci pomocy parafii lwóweckiej, pisząc, że: *skoro bramę wejściową na cmentarz wykonał sam właściciel, jako patron kościoła, to i własnymi środkami wykona remont dzwonnicy*. Jeszcze raz von Klitzing ponowił prośbę 19 XI 1932 r. pisząc o wsparcie w remoncie, podając kwotę 8.000,- RM³⁴.

Dobra czernickie były obciążone długami, pojawiła się groźba, że przepadną. Uratować sytuację finansową mogło małżeństwo Krzysztofa z bogatą panną, kuzynką w trzecim stopniu pokrewieństwa Magdaleną Schaffgotsch, córką Hansa, pana Chojnika i Gryfa, wnuczką Ulryka I. Do zawarcia tego małżeństwa doszło w 1578 r., niestety Magdalena zmarła podczas porodu. Małżeństwo to było o tyle ważne, że Krzysztof był dziedzicem olbrzymiego majątku po szwagrze z zamkami Chojnik i Gryf, Gryfowa, Mirska, wielu wsi, folwarków oraz

³²Jan Harasimowicz, *Mors Janua vitae*, Wrocław 1992, s. 63; Hans Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Prov. Schlesien*, Breslau 1891, s. 499.

³³ Często podaje się błędnie, pewnie spisując od siebie, że Baltazar I wraz z małżonką pochowany jest w Cieplicach, wg <http://genealogy.euweb.cz/austria/schaffgl.html> zmarł w latach 1564-1567, małżonka pochowana w Świdnicy; wg *Warmbrunn Chronik Altmann...*[16], s. 56-57, zmarł 30.03.1567 r. i pochowany wraz z małżonką w Cieplicach.

³⁴ Tamże, sygn. 392.

dziesiątków innych majątków i dochodów. Nazajutrz po śmierci Magdaleny^{16 V 1587 r.}, brat Hans Ulryk wyznaczył swoim spadkobiercą Krzysztofa³⁵.

Małżeństwo to kończyło także spór między sprzyjającym ewangelikom Hansem z Gryfa i pozostałymi krewnymi z linii karpnickiej o prepozyturę cieplicą. Ulryk I, ojciec Hansa zabrał dzwon z kościoła w Kromnowie (*Krommenau*) i przeznaczył na umocnienie zamku, las zwany *Spittelwalde* oraz kasetę perłową z kościoła w Cieplicach, którą umieścił jeszcze w 1523 r. Ernest, brat Kacpra I³⁶. Trwała poważna rozbudowa Chojnika, który zgodnie z zaleceniami zjazdu książęcego z 1529 r., ostrzegającego przed turecką nawałą, zaopatrzone w strzelnice i blanki. Zbudowano też potężną wieżę, otwierającą się do nowego zewnętrznego dziedzińca, otoczonego podwójnymi murami do obrony przed bronią palną, wyposażono w magazyn prochowy. Hans zmarły w 1584 r., nadał zamkowi półokrągłe blanki, renesansowe portale i obramowania okienne, ozdobił renesansowym sgraffitem, będącym dziełem Włochów, pochowanych w kościele gryfowskim³⁷.

Dokument z 13 II 1570 r. w Lubomierzu (*Liebenthal*) dotyczy zakończenia sporu między Baltazarem I (zmarłym w 1564 r.), Kacprem III, Adamem, synem Kacpra II oraz Hansem, panem na Chojniku i Gryfie. Postanowiono, że Baltazar I przed swoją śmiercią przekaze połowę Lwówka (*Lewenbergk*) szwagrowi Sebastianowi von Zeidlitz und Neukirch. Adam jako głowa rodu przeznaczy dochody ze swojej części Jeleniej Góry (*Hirschberg*) na rok szlacheckim panom Friedrichowi von Kitlitzowi z Radoniowa (*Ottendorf*), Wolfowi von Zeidlitzowi z Łomnicy (*Lomnitz*) oraz Siegmundowi von Mauschwitz z Rochowa (*Armenruhe*). Hans przekaze z części Jeleniej Góry dochody Abrahamowi von Nostitz z Schochowa oraz sprzeda ocalone z pożaru kościoła perły za 100 guldenów węgierskich i wykonane malowidło w kościele w Cieplicach. Zwróci prepozyturze cieplickiej młyn w Malinniku (*Herischdorf*), będzie jej dostarczał rocznie 6 małdratów zboża i tłustego wieprza, drewno z lasu zwanego Spittelwalde. Hans i jego potomkowie w razie pożaru w kościele, odbudują go bez pomocy rodzin z Kamienicy i Czernicy. Na miejsce pochówku Hansa, Magdaleny von Kittlitz i dzieci wyznaczono cieplicką kaplicę³⁸.

Hans nie został pochowany w grobowcu cieplickim, ufundował własny w Gryfowie. Zapewne nie chciał spoczywać w jednym miejscu z resztą rodziny, z którą wiódł długotrwałe spory o zwierzchnictwo nad prepozyturą cieplicką. Był fundatorem wspaniałego śląskiego epitafium, na którym przedstawiono jego, synów: Hansa (Johanna) Ulryka i Gottarda oraz

³⁵ W. Wereszczyński, *Czarne ...*[17], s. 49.

³⁶ *Warmbrunn Chronik Altmann...*[16], s. 43.

³⁷ Rafał Eysymontt, *Miasto, zamek, dwór i pałac*, w: *Dolina zamków i ogrodów...*[25], s. 341.

³⁸ Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach. Urząd Kameralny, sygn. 685, fol. 340–344.

małżonkę Magdalenę von Zeidlitz. Na epitafium uwidoczniło też postacie Krzysztofa i pierwszej żony, natomiast w krypcie znajduje się trumna drugiej żony, Eleonory von Promnitz, matki sławnego bohatera wojny trzydziestoletniej Hansa Ulryka. Hans zakończył życie w 1584 r. W 1576 r. zmarł, w skutek nieszczęśliwego wypadku, Gottard, zaś Johann Ulryk zakończył życie w 1589 r.

Poważne długi, których nie mogli samodzielnie uregulować obciążały Baltazara II oraz braci: Krzysztofa, Waclawa i Kacpra. Powstały też zobowiązania Waclawa II. Po jego śmierci, kuzyni Adam i Krzysztof uregulowali 17 lipca 1596 r. dług państwowy 50 tysięcy talarów, które byli winni cesarzowi, a następnie uzyskali 28 III 1597 r. w Bolesławcu zapewnienie od mężów córek Kacpra III – Barbary, Heleny i Sabiny, że otrzymały z majątku Czarnego i Kowar wszystko, co im się należało i nie wnoszą roszczeń.

Na mocy układu z 14 IV 1597 r. zawartego w Podgórzynie (*Giersdorf*) Adam oraz bracia Krzysztof, Waclaw i Kacper zobowiązali się do wzajemnej spłaty zadłużeń. Zaś 10 V 1597 r. w Bolesławcu Adam i Krzysztof spisali umowę z poręczycielami i wierzycielami w zamian za zrzeczenie się praw do Czarnego i związanych z nim zysków³⁹.

Pomimo, że Schaffgotschowie byli w krótkotrwałym posiadaniu dworów, mniej niż sto lat i na drugim pokoleniu zakończyło się ich panowanie, wnosząc lub rozbudowując te piękne obiekty, pozostawili olbrzymi wkład kulturowy w dzieje miejscowości, o których istnieniu dowiadujemy się często przypadkowo. Utracili swoje dwory na skutek braku następcy (Czarne po śmierci w 1590 r. Kacpra III), długów (Czernica w 1595 r. po śmierci Baltazara II) oraz konfiskaty majątku (Nowy Dwór po śmierci Hansa Ulryka w 1635 r.)

W XXI wieku państwo polskie podjęło starania o renowację dawnych pałaców położonych w Kotlinie Jeleniogórskiej. Czyni to od kilkunastu lat Fundacja Doliny Pałaców i Ogrodów. Także prywatni właściciele podejmują starania o przywrócenie świetności dawnym pałacom. Nam historykom pozostaje opisanie historii ludzi, którzy żyli w tamtych czasach i tworzyli wspaniałe przykłady architektury ziemiańskiej. Schaffgotschowie wykorzystali i wspierali rozwój przede wszystkim Cieplic i Kowar. Przyczynili się także do rozkwitu mieszczaństwa, górnictwa i wzrostu dobrobytu mieszkańców tych pięknych ziem, położonych u podnóża Karkonoszy.

³⁹ Warmbrunn *Chronik Altmann...*[16], s. 58; W. Wereszczyński, *Czarne ...*[17], s. 53–55.